

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

МАРУШКЕВИЧ Алла Адамівна

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ І ПЕДАГОГІЧНІ
ПОГЛЯДИ І.ОГІЄНКА

13.00.01 – теорія та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук

Київ – 1995

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі педагогіки Українського державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент РУДЕНКО Ю.Д.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук,
професор МАЙБОРОДА В.К.,
кандидат педагогічних наук,
доцент БУДНЯК Т.Г.

Провідна організація: Київський державний
лінгвістичний університет

Захист відбудеться 27 березня 1995 р. о 15 год. на засіданні спеціалізованої ради К 068.18.15, з надання вченого ступеня кандидата педагогічних наук у Київському університеті імені Тараса Шевченка /252017, м.Київ, вул.Володимирська, 60/.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розісланий 27 лютого 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат педагогічних наук

О.В.ПЛОХОТНИК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Національне відродження України потребує докорінного поліпшення освіти і виховання підростаючих поколінь. Для успішного розв'язання цього фундаментального завдання необхідно ґрунтовно дослідити вітчизняні педагогічні традиції минулого і творчо використати їхній великий пізнавально-виховний потенціал.

Створюються сприятливі умови для глибокого вивчення спадщини видатних вітчизняних просвітників, учених, педагогів, творців яких у попередні десятиліття несправедливо замовчувалися, фальсифікувалися. У зв'язку з відомими політичними та ідеологічними засоронами залишилися недослідженими проблеми педагогічної теорії і практики, які ставилися і розв'язувалися в працях українських мислителів-педагогів, освітніх діячів П.Юркевича, О.Музиченка, І.Огієнка, С.Русової, Г.Ващенко.

Сучасники І.Огієнка називали його людиною енциклопедичних знань, високого обсягу і подвижницької праці. Їх дивували широта його наукових, духовних і громадських інтересів. У науковій літературі ім'я І.Огієнка супроводжувалося такими почесними титулами, як "великий світильник рідної культури", "духовний велетень", "титан думки", "великий Митрополит" та ін. Свій багатогранний талант він проявляв як просвітник, педагог, освітній діяч, редактор і видавець, поет і перекладач, ректор університету і міністр, відомий лідер громадсько-політичного життя і ієрарх церкви. І.Огієнко був одним із провідних діячів відродження України в 1917-1920 роках. Протягом життя учений залишив глибокий слід подвижницької діяльності на терені педагогіки, українознавства, інших галузей знань. Список його наукових праць сягає понад 1500 найменувань.

Вболіваючи за долю рідного народу і беручи участь у його визвольних змаганнях, будівництві національної державності, І.Огієнко був глибоко переконаний в тому, що першочерговим обов'язком кожного українського інтелігента-патріота і громадянина є підвищення культурного рівня всього народу, невтомна турбота про його духовне відродження. І.Огієнко ставив історично важливі завдання – розвивати освіту, виховання, науку, культуру рідного народу, готувати його до усвідомлення своєї великої історичної місії – побудувати власну незалежну державу.

Науці, освіті, вихованню І.Огієнко відводив надзвичайно важливу роль в історичному поступі. В багатьох монографіях, підручниках і посібниках для школи І.Огієнко накреслює шляхи оволодіння широкими верствами народу, підростаючими поколіннями пластами культури, духовності, які виробили наші предки протягом століть і тисячоліть.

Про історичне значення творчої спадщини І.Огієнка йдеться в матеріалах, присвячених 20-ій і 30-ій річниці його науково-педагогічної діяльності, а також 75-річчю, 80-річчю з дня народження. Ці дати були відзначені науковцями, продовжувачами справи та учнями І.Огієнка.

В 1925 році був виданий збірник під редакцією професора В.Заїкіна "Професор І.Огієнко як церковний і громадський діяч і як учений", а в 1937 році – "Науковий збірник", присвячений 30-ій річниці його наукової та громадської діяльності. На канадській землі вийшла в світ "Ювілейна книга на пошану Високопреосвященнішого митрополита Іларіона у 75-ліття його життя і праці" /1957/.

Знаменними є слова професора В.Заїкіна про працю ученого: "...над усіма його заслугами і титулами, яскраво відзначаються

дві найкращі прикмети – його гарячий патріотизм і правдива християнська релігійність, які осягають його діяльність і надають найвищий зміст і красу всій його многобічній творчості"¹

Доктор Р.Смаль-Стоцький у привітанні на честь 75-ліття від дня народження І.Огієнка підкреслив: "Цінні Ваші праці на науковому полі та визначна Ваша діяльність у Європі та Канаді записались тривкими буквами в історію нашої науки і культури"².

Не меншого значення, ніж на початку століття, набула спадщина І.Огієнка в наш час.

В 1992 році українські вчені виступили на конференціях у Кам"янці-Подільському, Львові, присвячених 110-річчю від дня народження І.Огієнка.

Тези виступів учених вміщені в збірниках "Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка в контексті українського національного відродження" /Кам"янець-Подільський/ та "Іван Огієнко. Незабутні імена української науки" /Львів/.

Багатороцька педагогічна, просвітницька спадщина професора починає повертатися до читачів. Прошли Огієнківські читання в Києві, Литомирі, Кам"янець-Подільському. Працівники освіти і культури ознайомилися із його циклом лекцій "Українська культура", що вийшов із передмовою М.Жулинського, монографією "Дохристиянські вірування українського народу" /консультант О.Мишанич/, книжками "Хвалімо бога українською мовою" /вступ-

¹ Науковий збірник у 30-у річницю наукової праці проф., д-ра І.Огієнка /Зред. І.Коровицький/. – Варшава, наклад ювілейного комітету, 1937. – С.16.

² Ювілейна книга на пошану митрополита Іларіона. – Вінніпег, 1958. – С.43.

не слово Д.Степовика/, "Українська церква", "Історія українського правопису", "Українська церква за час Б.Хмельницького", "Історія українського друкарства" та ін.

На сторінках преси про спадщину професора з'явилися ґрунтовні статті Д.Степовика, З.Тіменника, О.Опанасюка, М.Тимошика. Багато матеріалів про І.Огієнка подається в газеті "Відродження" м.Брусилова Житомирської області, де він народився.

Наше дослідження присвячене виявленню просвітницьких, педагогічних поглядів І.Огієнка на систему освіти і виховання. Воно мало своїм спрямуванням вивчення і аналіз тих явищ педагогічної спадщини професора, які можуть сприяти вдосконаленню навчально-виховного процесу в сучасних національних освітніх закладах.

Аналіз проведених досліджень творчої спадщини І.Огієнка свідчить, що до широкого кола його наукових інтересів входили проблеми відродження і становлення вітчизняної педагогіки, національної школи, дерусифікації навчальних закладів, питання поширення української літературної мови та правопису. Видані І.Огієнком в роки роботи на освітянській ниві України підручники, посібники, словники були необхідні учителям і школярам для подолання мовного бар'єру, глибокого оволодіння рідною мовою, культурою. Співпраця з відомими ученими А.Кримським, Є.Тимченком по впровадженню єдиного правопису, мовного режиму, організації діяльності з питань дерусифікації в системі освіти - далеко не повний перелік напрямів у сфері його організаторсько-педагогічної діяльності.

Актуальність нашого дослідження зумовлена багатьма суспільними, історико-педагогічними чинниками. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди І.Огієнка концентрують у собі про-

відні, доленосні проблеми вітчизняної педагогіки.

Його численні наукові праці філософського, історичного, педагогічного змісту потребують нового переосмислення, вивчення. Величезної ваги набувають погляди І.Огієнка на функціонування освіти, підбір кадрів, питання виховної роботи в родині, національній школі.

Необхідність дослідження, соціальна значущість у наш час вивчення просвітницької, науково-педагогічної спадщини І.Огієнка зумовлені рядом причин. По-перше, період найактивнішої науково-педагогічної діяльності І.Огієнка дуже близький до сучасного періоду розвитку нашої держави. В 1917-1920 роках Україна утверджувала свою незалежність. У ті часи в творах і практичному досвіді І.Огієнка намітилися і почали утверджуватися такі напрямки розвитку педагогічної думки, які мали справді історичне значення. По-друге, освітньо-педагогічна спадщина І.Огієнка - яскравий приклад розгортання творчих пошуків, виявлення і реалізації ефективних шляхів формування у молоді національної свідомості і самосвідомості, духовності. По-третьє, творча спадщина І.Огієнка переконливо свідчить про те, що в ті роки українська педагогічна теорія і практика розвивалися в контексті загальноєвропейського педагогічного процесу. По-четверте, дослідження науково-педагогічного доробку І.Огієнка дає змогу навести переконливі аргументи, які доводять помилковість тих шляхів, форм і методів роботи з молоддю, від яких потрібно швидше звільнитися сучасній школі. По-п'яте, вивчення історико-педагогічної атмосфери тих часів, творів І.Огієнка поглиблює і збагачує ті наукові основи, на яких тільки й можна успішно розвивати національну систему навчання і виховання і досягти у цьому відношенні світового рівня.

Зазначеними дійсно причинами, факторами пояснюється вибір теми нашого історико-педагогічного дослідження "Просвітницька діяльність і педагогічні погляди І.Огієнка".

Суть досліджуваної нами проблеми полягає в тому, що існує невідповідність між потребами суспільства в науковому аналізі і творчому застосуванні поглядів та ідей І.Огієнка і реальним станом речей, відсутністю ґрунтовних досліджень з питань педагогічної спадщини вченого.

Виходячи з актуальності названої проблеми, її суспільної важливості, визначені об'єкт, предмет і мета дослідження.

Об'єкт дослідження - теоретична і практична просвітницька, педагогічна діяльність і спадщина І.Огієнка.

Предмет дослідження - закономірності і тенденції розвитку просвітницьких і педагогічних поглядів та ідей І.Огієнка про освіту, навчання і виховання підростаючого покоління.

Мета дослідження - виявити основні педагогічні ідеї, ефективні шляхи і форми навчання та виховання учнів, розроблені в науково-педагогічній спадщині видатного просвітника, освітнього діяча і педагога І.Огієнка, обґрунтувавши наукові основи впровадження їх в практику сучасної національної школи.

Завдання дослідження:

- виявити основні етапи просвітницької і педагогічної діяльності І.Огієнка;
- дослідити погляди І.Огієнка на розвиток освіти і навчання в Україні;
- визначити ідеї І.Огієнка про виховання духовності, цілісної особистості;
- на основі дослідження творчої спадщини І.Огієнка розробити рекомендації по вдосконаленню навчання і виховання дітей

у національній школі.

Методологічною основою дослідження стали філософські ідеї про пізнання світу, культурно-історичного досвіду, про суть освіти і виховання підростаючих поколінь, діалектичні положення про розвиток і формування цілісної особистості, системний підхід до вивчення історико-педагогічних явищ, обумовленість виховання і освіти здобутками рідного народу, всього людства та зв'язки і взаємозалежності між суспільними явищами. Особливо мали важливо значення положення про духовні цінності, наступність і спадкоємність поколінь, про роль культурно-історичних досягнень минулого в розвитку науки, освіти і виховання.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: теоретичний, проблемно-хронологічний, історико-педагогічний аналіз наукової літератури, аналіз і узагальнення архівних матеріалів, різноманітних державних, освітніх документів, проблемно-цільовий аналіз педагогічної преси, вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду з проблем родинного і шкільного виховання дітей в період діяльності І.Огієнка та його власний досвід, порівняльний метод.

Дослідження проводилося поетапно.

На першому етапі /1989-1990 р./ вивчалася література з проблеми, збирались архівні та бібліотечні матеріали, визначалися об'єкт, предмет і мета дослідження.

На другому етапі /1991-1992 р./ опрацьовувались і осмислювались твори І.Огієнка, надіслані його сином А.Огієнком з США та спадкоємцями ученого з Канади; уточнювались завдання та методи дослідження, публікувались статті з проблеми в українській науковій пресі.

На третьому етапі /1993-1994 р./ поглиблено досліджував-

ся і узагальнювався науковий матеріал, здійснювався системний комплексний аналіз просвітницької діяльності і педагогічних ідей І.Огієнка. Було підготовлено і видано посібник для учителів і студентів, написано текст дисертації.

Джерела дослідження. Джерелознавча база дослідження складається з історико-педагогічної літератури, матеріалів наукових бібліотек, зокрема ЦНБ ім. В.Вернадського, Державної національної бібліотеки України /м.Київ/, львівських бібліотек ім.Стефаніка та ім.Винниченка, Російської державної бібліотеки /м.Москва/, окремих матеріалів Центрального державного історичного архіву /Київ/, Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, рукописного відділу та бібліотеки Інституту літератури ім.Т.Шевченка, бібліотеки інституту мовознавства ім.О.Потєбні НАН України, матеріалів інституту дослідів Волині /Вінніпег, Канада/ та документів з особистого архіву сина І.Огієнка пана Анатолія Огієнка /Нью-Йорк, США/, мемуари сподвижників та родичів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснено цілісний аналіз просвітницької діяльності, теоретичних і практичних проблем педагогічної спадщини І.Огієнка, введено в науковий обіг нові архівні матеріали, документи, що розкривають новаторські положення вченого про освіту і виховання. В результаті дослідження виявлено суспільно значущі ідеї, просвітницькі і педагогічні погляди професора, обгрунтовано шляхи впровадження здобутків його науково-теоретичної творчості в навчально-виховний процес сучасної української школи.

В дисертації вперше виділені етапи просвітницької та педагогічної діяльності ученого, виявлені умови, в яких форму-

валися творчі підходи І.Огієнка до справи навчання і виховання в національній школі.

Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що на основі вивчення багатьох джерел визначено місце спадщини І.Огієнка в історії української педагогіки, розкрито провідні положення концепції, значення його ідей для творчого використання виховного, зокрема героїко-патріотичного змісту національних традицій, культурно-історичного досвіду минулих епох, дальшого розвитку вітчизняної теорії і практики навчання і виховання.

Практична цінність роботи в тому, що положення та висновки її є джерелом інформації з питань поліпшення навчально-виховної роботи в сучасній національній школі. Вони необхідні, студентам при вивченні історії педагогіки України, аспірантам, дослідникам як науковий матеріал для визначення підходів І.Огієнка до розв'язання різних проблем освіти і науки, викладачам педвузів і університетів з метою дальшого розвитку національної системи виховання, вітчизняної педагогіки.

Результати нашої праці сприятимуть поглибленій розробці відповідних розділів підручників і посібників для вузів з історії педагогіки, культури, складанню програм спецсеінарів, вдосконаленню текстів лекцій.

На захист виносяться:

- обґрунтування основних напрямів, змісту педагогічної і просвітницької діяльності І.Огієнка, виявлення її етапів;

- положення та висновки, які характеризують педагогічні погляди професора на розвиток теорії і практики формування активної і творчої особистості;

- висновки про актуальність і життєвість ідей І.Огієнка

в умовах розбудови національної школи, педагогіки.

Вірогідність результатів дослідження обумовлюється використанням широкої джерелознавчої бази, насамперед архівних матеріалів, забезпечується опорою на історичну об'єктивність, науковий аналіз проблеми в порівняльному, логічному аспектах.

Апробація і виводження результатів дослідження здійснювалися шляхом публікації праць, виступів з доповідями на конференціях, засіданнях кафедр педагогіки Українського педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова в 1993 та 1994 роках, Київського міжрегіонального інституту підвищення кваліфікації учителів ім. Б.Д.Грінченка, огієнківських читаннях в інституті філософії НАН України, з'їзді творчих учителів України /1993 рік/, використанням ефірного часу українського та світового радіо, телебачення, обміном науковим досвідом з огієнкознавцями інституту дослідів Волині /Канада/ та сином професора Анатолем Огієнком /Нью-Йорк, США/, виступів перед педагогами Брусилівської СШ, СШ № 191 ім. П.Тичини та № 102 м.Києва, Білогородської СШ № 1 Київської області.

Результати дослідження знайшли також відображення в нашому посібнику для вчителів і студентів "Просвітницька діяльність і педагогічні погляди І.Огієнка" /1993/.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано вибір проблеми дослідження, її актуальність. Визначено об'єкт, предмет, методи і завдання, розкрито джерелознавчу базу, наукову новизну, теоретичну і практичну значущість дослідження, положення, що виносяться на захист, вірогідність результатів та висновків проведеної дослідницької роботи.

У першому розділі дисертації розглянуто питання просвітницької та педагогічної діяльності І.Огієнка, основні його світоглядні ідеї: нечесна людина не може бути справжнім ученим; завжди потрібно говорити правду без урахування поточних перешкод і обставин; мета вченого визначає результати його праці в науці.

У процесі просвітницької та педагогічної діяльності як в Україні, так і у вимушеному вигнанні І.Огієнко досліджував фундаментальні проблеми освіти, навчання і виховання, формування в підростаючих поколіннях національної свідомості і самосвідомості.

Аналіз багатогранної творчої спадщини І.Огієнка показує, що серед напрямів просвітницької діяльності професора можна виділити основні – дослідницьку, перекладацьку і видавничу.

Як дослідник він цікавився різними видами культурно-історичних пам'яток: літописами, грамотами, богослужбовими книгами. І.Огієнко знайомився з великою кількістю першоджерел, історичних матеріалів і на основі цього писав наукові праці. Серед публікацій в цій царині виділяються "Українська Пересопницька Євангелія 1556 року", "Українська Дмитирська Євангелія" /1922/, "Нарис з історії культурного життя старої Волині" /1922/, "Научне знання в "Ключе розумения" І.Галатовського"

/1914/ і ін.

З 1903 року І.Огієнко розпочав широку діяльність як видавець. Він видавав підручники, посібники для шкіл та самоосвіти. Це було внеском у справу дерусифікації школи. "Рідне писання" /1918/, "Українська граматика" /1918/ свідчить про бажання автора впровадити літературну мову і правопис в національну школу.

І.Огієнко дуже активно займався видавничою працею, коли проживав у еміграції. В Польщі він видавав щомісячник "Рідна мова", в Канаді - "Слово істини", "Віра й культура", "Наша культура".

Розглядаючи питання про просвітницьку діяльність І.Огієнка, не можна залишити поза увагою його діяльність як перекладача. Число перекладних праць І.Огієнка включає 44 позиції. Серед них Біблія, "Шкільні молитви", "Як жити у світі" і інші. Вони є значним внеском в розвиток культури рідного народу.

Основою просвітництва І.Огієнка була науково-педагогічна праця: Бєличезна кількість книжок, підручників, посібників І.Огієнка - гідний внесок у справу формування духовності народу, розвиток його педагогічної науки.

Педагогічну діяльність І.Огієнко розпочав у навчальних закладах м.Києва. З березня 1909 до 1911 року він - учитель комерційної середньої школи, пізніше - гімназії О.м.Стельмашенка. Його праця не обмежувалась участю в навчально-виховному процесі цих закладів. Педагог поширював свої знання серед учительства шляхом читання лекцій на літніх курсах у м.Радомишлі /1915/, займався безперервною ренетиторською практикою у Києві та Брусиліві. Восени 1916 року І.Огієнка обрали делегатом на з'їзд учителів середніх шкіл Київського округу. На

той час він був куратором вищої початкової школи в Брусиліві, яку засновано за його безпосередньою участю.

Він твердо став на шлях практичного відродження українського шкільництва. діяльність педагога за часів Центральної Ради та уряду УНР була найоцільш плідною. В грудні 1917 року він був призначений членом Ради міністра освіти І.Стешенка, а в 1918 році ввійшов до складу комісії по виробленню статуту для українських університетів. Пізніше вчений працював разом з академіком А.Кримським, професором Є.Тимченком над "Проектом правопису української мови".

Аналізуючи педагогічну спадщину І.Огієнка, приходимо до висновку, що важливим внеском у справу дорусифікації освітніх установ були видані ним підручники "Рідне писання", "Українська граматики для першого року навчання в народних школах та підготовчого класу середніх шкіл", "Українська мова. Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови. Порадник студентам, учителям і всім тим, хто бажає найкраще вивчитись української мови" та інші. Цікавим є те, що в покажчику педагог називає 15 своїх праць, серед яких "Рідна мова в школі" /1917/, "Короткий курс української мови і правопису" /1916/, "Таблиця для вивчення українського правопису" /1916/.

1919 рік є періодом плідної і змістовної роботи професора на посаді міністра освіти УНР. Він продовжував діяльність по впровадженню літературної мови в шкільництво, державні установи. Численні факти підтверджують, що міністр турбувався про початкову і середню школи, регулював їх фінансову підтримку. В квітні 1919 року І.Огієнко зайнявся реалізацією постанови директорії про впровадження обов'язкового безплатного початкового навчання в містах і селах України.

Міністр освіти України І.Огієнко зробив вагомий внесок у справу становлення української школи, забезпечення її національними кадрами учителів, намагався виробити стабільну державну політику в галузі народної освіти. Разом із однодумцями він працював над розробкою і проведенням реформи школи, головною метою якої було виховання гідних громадян України.

В 1918-1920 роки з'явився ряд наукових праць І.Огієнка, потреба в яких під час дерусифікації освітніх установ була великою. Це "Вчимося рідної мови. Нариси про мову українську", "Український правопис, його історія і закони", "Рідна мова в українській школі" і т.п. Педагогічна діяльність І.Огієнка за часів Центральної Ради та уряду УНР була спрямована, як свідчать вище названі факти, на дерусифікацію школи, впровадження української мови в сферу навчально-виховних закладів, на розвиток українознавства, національної системи освіти і виховання.

Особливістю дальшої педагогічної діяльності І.Огієнка є те, що йому довелося працювати над проблемами навчально-виховного процесу на вигнанні, зокрема в Польщі, Канаді. Цінними працями з питань виховної роботи в українській школі є такі його книги, написані і видані в Канаді: "Навчаймо дітей своїх української мови" /1961/, "Бог і світ. Читанка для молоді недільних шкіл і українських родин" /1964/, "Книга нашого буття на чужині. Бережімо все своє рідне!" /1956/.

Необхідними для сучасного навчального процесу можуть бути такі видання, як "Етимологічно-семантичний словник української мови", "Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови", "Український стилістичний словник" та інші.

В другому розділі дисертації розглянуті проблеми дидакти-

ки, теорії виховання в спадщині І.Огієнка, питання творчого використання праць ученого у практиці сучасної школи.

Дидактичні погляди І.Огієнка значною мірою розкриті, на нашу думку, в працях "Рідне писання. Українська граматика. Ч.І. Основи українського правопису. Підручник для першого року навчання і для підготовчого класу середніх шкіл" /1921/, "Рідне слово. Початкова граматика української літературної мови" /1935/ і ін.

Значну увагу І.Огієнко приділяв проблемам змісту освіти, його базовим компонентам. Критикуючи дореволюційну школу за відрив змісту освіти від життя народу, він постійно відстоював необхідність поглиблення і розширення системи знань, умінь і навичок, якою мають оволодіти учні в національній школі. На тверде переконання І.Огієнка, познотвірний зміст освіти забезпечує і всебічний розвиток особистості. Педагог наголошував на тому, що вітчизнознавчий матеріал, ідейний потенціал національних традицій сприяють всебічному розвитку підрастаючих поколінь українців, формуванню в них патріотизму, високого прагнення досягти політичної, державної незалежності України. Як видатний просвітник, вчений-енциклопедист, освітній діяч, І.Огієнко боровся за включення в зміст освіти систем знань, які відображають багатогранність і цілісність рідної культури, духовності, кращих надбань культур інших народів. Такий зміст освіти має глибокий розвиваючий і виховний потенціал.

Учений наполягав на тому, що підібраний учителем для уроку матеріал і вправи підручника мають стимулювати в дитині активність, самостійність, творчість.

Виходячи з оцінок педагогом навчального процесу, можна сформулювати окремі дидактичні правила, обґрунтовані ним під

час роботи в системі освіти: йти від простого до складного, від відомого до невідомого так, щоб "висновок приходив сам собою"; висновки учителя та учнів повинні бути ґрунтом для дальшого повторення; вчити, спираючись на попередній досвід дітей; завдання для самостійної роботи "проробляються більш у школі, менш вдома"; складні завдання розв'язувати гуртом у школі; сповна задіювати в процесі навчання органи чуття.

Цінним є досвід І.Огієнка в плані родинного і шкільного виховання. Як свідчать факти нашого дослідження, він постійно дбав про навчання і виховання підростаючого покоління як зміни батьків, продовжувачів своєї нації, творців її культури. Вчений підкреслював, що український народ має дбати про рідномовні школи, національне виховання дітей.

У центрі виховної системи І.Огієнка лежить "виховання історією", тобто фактами про виникнення, становлення і розвиток свого народу, нації, держави. Аналіз таких явищ, як життя козацтва, релігійних братств, стану культури, освіти, науки в різні періоди життя рідного народу поглиблює духовність, сприяє розвитку національної самосвідомості учнів. В сучасній школі доцільно використовувати історичні факти, подані в працях вченого, під час проведення різнотипних уроків і позакласних заходів. Не меншого значення, ніж виховання історією, І.Огієнко надавав вихованню звичаями та обрядами. Звичай він поділяв на родинні /домашні/, релігійні, загальнонародні. І.Огієнко орієнтував на прилучення молоді до сприйняття фольклору як могутнього засобу впливу на особистість.

Особливо наголошував І.Огієнко на виховному значенні народного мистецтва, рідного побуту. Так, він вважав, що вишивка повинна бути своєрідною прикрасою помешкання: на рушниках, по-

душках, скатертinah. Писанки постійно мають прикрашати дім, українським стравам потрібно віддавати перевагу і т.п.

Професор пропагував ідеї національного виховання в Україні і за кордоном. Основними засобами такого виховання людини, вважав він, повинні бути національна культура, звичаї, мова, віра. Це, за його твердженням, "рідна стихія". Впровадження національної системи виховання в сучасну школу - одна з найважливіших проблем сьогодення. Вона може бути реалізована, як підкреслював І.Огієнко, засобами мови, історії, обрядів, звичаїв, мистецтва, фольклору, рідного побуту.

Багато ідей І.Огієнка щодо реалізації питань народної педагогіки перекликаються з запитаними нинішніх освіти. Ті ідеї, які впроваджував учений у життя на початку ХХ століття, вагомі для сучасного шкільництва. Його положення про важливість оволодіння в родині, школі, позашкільних установах культурно-історичними традиціями рідного народу актуальні і сьогодні. Велике педагогічне надбання професора з цього питання ми детально розглядаємо з метою впровадження в шкільну практику.

Аналіз наукових праць, історико-педагогічної і теоретико-педагогічної спадщини І.Огієнка свідчить про те, що він на рівні європейської і світової думки розв'язував найскладніші дидактичні і виховні проблеми. Формування поглядів І.Огієнка на освіту, дидактику і процес виховання припадає на період утвердження України як самостійної держави /1917-1920 рр./.

Архівні дані, оцінні судження сучасників І.Огієнка, представників заснованої ним науково-педагогічної школи та інші матеріали дослідження переконливо свідчать про те, що він творчо використав вітчизняні традиції, здобутки української педа-

гоїки, кращий педагогічний досвід зарубіжних країн з метою наукового обґрунтування і практичної організації системи національної освіти і виховання.

І.Огієнко звійшов в історію вітчизняної педагогіки як автор перших у нову добу підручників з української мови, фундатор численних, необхідних і сьогодні для національних шкіл словників - етимологічного, орфографічного, стилістичного, фразеологічного, українсько-російського, оригінальний і самобутній дослідник духовних скарбів рідної мови, літератури, культури. Видані ним підручники та посібники рідною мовою пробуджували в молоді національну свідомість і самосвідомість, формували в неї національний характер, світогляд, духовність і по сьогодні не втратили свого ідейно-виховного і наукового значення.

І.Огієнко є одним із фундаторів національної системи освіти, яка утверджувалася в роки відродження Української держави. Він зробив значний внесок у розвиток змісту освіти, наукове обґрунтування виховного процесу.

Матеріали дослідження переконливо свідчать про те, що І.Огієнко розробляв таку систему навчання і виховання, всі компоненти якої покликані формувати в учнів честь і гідність, гордість за приналежність до української нації, готовність оборонити її свободу, утверджувати власну державність. На думку І.Огієнка, в кожного юнака і дівчини необхідно формувати тверду віру в перемогу національної ідеї, стійкі патріотичні погляди і переконання, ідеали, що ведуть до утвердження самостійної Української держави. Словом і ділом, поведінкою і чином, альтруїстичною діяльністю кожна особистість має зміцнювати єдність нації, боротися за соборність українських земель.

Пошуки системоутворюючих, генеральних ідей педагогічної спадщини І.Огієнка приводять до висновку, що він розробляв і утверджував у своїй основі систему лицарського виховання молоді. Застосування в навчально-виховному процесі національних традицій і звичаїв, що концентрують у собі волелюбний дух предків, покликане формувати в учнів високі душевні пориви і устремління, шляхетні якості, лицарські чесноти.

Весь дух творів І.Огієнка, їхня ідейно-виховна спрямованість переконливо свідчать про те, що він прагнув виховувати добротворців, мужніх і звитяжних захисників національних інтересів рідного народу, його інтелектуальну і духовну еліту. Педагогічна система І.Огієнка спрямована на формування стійких націотворчих і державотворчих якостей підростаючих поколінь.

Як ніхто інший з освітніх діячів і педагогів, він глибоко і всебічно розкрив "кореневу систему" української свідомості і самосвідомості, оригінальність і самобутність національної психології, характеру, світогляду українців, обґрунтував ефективні шляхи формування в підростаючих поколінь цілісної національної духовності.

Чільне місце в провітницькій і педагогічній спадщині І.Огієнка належить насамперед рідній мові, давньоукраїнській міфології, фольклору, народному мистецтву, символіці та іншим національним традиціям, звичаям і обрядам. Таким етнопедагогічним засобом впливу на особистість І.Огієнко відводив пріоритетну роль у вихованні підростаючих поколінь. Вся педагогічна теорія і практика І.Огієнка, його історико-педагогічні, теоретичні і методичні праці переконують у тому, що ідеї і засоби народної педагогіки мають бути основою розвитку національ-

ної системи освіти і виховання, наукової педагогічної думки. Аналіз творчої спадщини І.Огієнка свідчить, що навчання і виховання мають високу ефективність тоді, коли вони ґрунтуються на ідеях і засобах українознавства.

Матеріали нашого дослідження свідчать, що І.Огієнко підкреслював особливо високий статус у навчально-виховному процесі родинних цінностей. У його просвітницькій і педагогічній спадщині обґрунтовується єдина система національного сімейного, шкільного і релігійного виховання. В дисертації обґрунтовані шляхи, форми і методи творчого застосування педагогічного доробку І.Огієнка у процесі виховання громадянина незалежної України.

Ми зробили першу спробу дослідити основні напрямки просвітницької діяльності і педагогічні погляди І.Огієнка. Наше дослідження, звичайно, не могло охопити всі проблеми навчання і виховання, які розробляв відомий вчений-педагог. Опираючись на результати нашого дослідження, науковці мають можливість вивчати інші аспекти, конкретні проблеми багатогранної просвітницької і педагогічної спадщини І.Огієнка.

Дальше ґрунтовне дослідження педагогічних ідей, поглядів І.Огієнка сприятиме поліпшенню формування палких патріотів, мужніх громадян України, розбудові національної системи освіти і виховання.

Основний зміст і результати дослідження опубліковані в таких працях автора:

1. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди І.Огієнка: Посібник для студентів і учителів. - К., 1998. - 36 с.

2. Українська козацька педагогіка. - К.: КдПІ, 1993 /у співавт./ - 40 с.

3. Велетень науки // Рідна школа. - 1993. - № 9. - С.12-16.
4. Проблеми народної педагогіки і українознавства в працях І.Огієнка // Рідна школа. - К., 1994. - № 9. - С.35-37.
5. Суспільно-історичні умови життя та просвітницької діяльності І.Огієнка /митрополита Іларіона // Розбудова держави. - 1994. - № 4. - С.54-59.
6. Особливості педагогічної спадщини І.Огієнка /митрополита Іларіона // Тези виступів на міжвузівській студентській науковій конференції 30 листопада - 1 грудня 1993 року. - К., 1993. - С.19-20.

Марушкевич А.А. Просветительская деятельность и педагогические взгляды И.И.Огиенко.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук: 13.00.01 - теория и история педагогики.

Київський університет імені Тараса Шевченка, 252017, г.Київ, 1995.

Защищается 6 научных работ, содержащих анализ просветительской и педагогической деятельности И.Огиенко. Определены условия формирования творческого подхода ученого к вопросам обучения и воспитания в национальной школе, а также место его наследия в истории украинской педагогики. Выявлены самобытность педагогической системы И.Огиенко, пути внедрения его идей в практику семейного и школьного воспитания граждан независимой Украины.

MARUSHKEVICH A.A. I. OGIENKO'S enlightening activity and pedagogical views.

Dissertation is submitted for a scientific degree of candidate of education: I3.00.01 - the theory and history of Pedagogy.

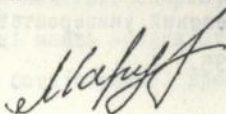
Kiev University named after T. Shevchenko, 252017, Kiev,
1995.

Six scientific works including the analysis of enlightening and pedagogical activity of I. Ogienko. The conditions of formation and creative approach of the scientist have been determined.

Besides, the place of his heritage in the history of Ukrainian Pedagogy has been also determined.

The originality of Ogienko's pedagogical system, the ways of implementation of his ideas into practice of family and school training of citizens in independent Ukraine have been also brought out.

Ключові слова: національна освіта, педагогіка українознавства, лицарське виховання, виховна система родина - школа - церква.

Підписано до друку 27.02.1995 р. Об. І. І. формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100. Зам. 61. Безплатно.

ДОД УДПУ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

AB 32.042

AB 32.042